

UN GERMA DEL DARRER COMTE D'URGELL

per JOAN B. XURIGUERA

HEM pensat algunes vegades en la situació de les reines, en general, a través de la història, una situació trista, auxiliar, domèstica, que es podria traduir amb els mots freds i deshumanitzats de "fàbrica de fills". No parlem ara, naturalment, de totes les reines.

La preocupació constant dels monarques de deixar una llarga descendència, els duia a mantenir, sobretot durant els primers anys del matrimoni, llurs esposes en un estat gairebé permanent de gravidesa. Ajudava aquesta actitud el fet evident, en èpoques passades, de l'elevat percentatge de fills que morien essent infants. Arribar a l'adolescència era ja molt important però eren pocs, en general, els qui aconseguien l'edat adulta.

Calia, doncs, que les reines produïssin fills perquè, entre molts, era més probable que algun d'ells pogués succeir el seu pare, en morir aquest, i permetre així la continuació normal de la vida del regne, és a dir, la perpetuació de la dinastia. No sempre ocorria així, com és natural, però abundentant els monarques que arribaren a tenir sis, set, vuit i més fills, que aquest fet ens ajuda a considerar l'aspecte del problema en els termes apuntats.

La reina era una dona que havia de posseir una naturalesa forta i ésser capaç de donar a l'espòs una descendència nombrosa. Tot sovint l'esposa era víctima d'aquest ritme de natalitat, que tothom devia trobar ben normal, i aleshores, mancada, aquella, de l'energia suficient, se la veia a vegades flectir exhaurida de forces i abraçar la mort. No hi feia res. El rei es casava novament i la cursa continuava. No són

rars els reis que han tingut tres i quatre esposes, i totes elles els havien donat fills. Portar fills al món era el deure, podríem dir la funció essencial de cada reina.

Existeixen molts exemples per a demostrar aquesta realitat, però no els aportarem aquí perquè ens desviaríem del tema escollit per a aquest treball, el qual no és altre sinó parlar d'un germà, de nom Joan, del darrer comte d'Urgell. De tota manera, i circumscriuint-nos al segle XIV, per exemple, ens és fàcil d'adduir alguns casos concrets. Sis fills barons tingué el rei Pere III, i van restar en vida només Joan I i Martí l'Humà. La quarta esposa, Sibilla de Fortià, n'hi va donar tres: Alfons, comte de Morella, un de mort prematura i la infanta Isabel. Joan I, al seu torn, tingué també sis fills barons, i tots sis moriren essent infants. El rei Martí veié morir dos fills de curta edat i, després, l'hereu al tron un any abans que ell, fet que portà com a conseqüència el gravíssim problema de la successió.

Res d'estrany, doncs, que la noblesa, les famílies principals del regne, imitessin el rei en aquest aspecte.

El comte Pere d'Urgell, pare de Jaume el Dissortat, fill d'un germà de Pere III i nét d'Alfons el Benigne, tingué vuit fills de la seva esposa la comtessa Margarida de Montferrat. Els dos primers, Antoni i Beatriu, moriren infants. El tercer fou Elionor, que morí soltera el 1430, als cinquanta-dos anys, de pestilència. La següent Cecília, que duia el nom de la seva àvia la comtessa Cecília de Comenges, fou casada amb Bernat de Ca-

brera i morí el 24 d'octubre de 1460. I nasqueren, encara, Isabel, monja del monestir de Sixena; Jaume, el darrer comte d'Urgell; Tadeu, que morí noi encara; i Joan, el personatge del qual ens ocuparem tot seguit.

El mateix Jaume d'Urgell, casat amb la infanta Isabel que era filla del rei Pere III i germana, per tant, dels reis Joan I i Martí l'Humà, malgrat portar només sis anys de matrimoni en acabar el setge de Balaguer i veure's condemnat a presó perpètua, tingué sis filles, les tres primeres de les quals: Isabel, Elionor i Joana, que foren casades; i les altres tres: Beatriu, Felipa i Caterina, que moriren solteres.

I ara parlarem del nostre tema.

Ens adonem de l'existència de Joan, germà del comte Jaume el Dissortat, per un testament del comte Pere d'Urgell, llur pare, que veiem figurar en una "Relació de testaments reials" publicada en el volum primer que conté els treballs presentats al III Congrés d'Història de la Corona d'Aragó, celebrat a València l'any 1923, i que comprenia el període històric que anava des de Pere III fins a Martí l'Humà. Es el darrer de tots i es troba a la pàgina 37. Malgrat tractar-se d'una relació de testaments reials, hom considerarà la figura del comte Pere d'Urgell prou significativa per a incloure'l en aquella llista. Diu així:

"PERE, infant d'Aragó, fill de l'infant don Jaume, comte d'Urgell. — Testament pel qual ordena que es restitueixi a dona Margarida, la seva esposa, la ciutat d'Aquin i se li lliurin cinc mil florins, els castells i viles de Castelló de Farfanya i el lloc d'Algerri, amb les condicions que s'expressen i retornant després de la seva mort al seu hereu. Llega al seu fill don Joan la baronia d'Entença, amb diversos castells i llocs, i nomena hereu universal en el comtat d'Urgell, vescomtat d'Àger i altres béns que li pertanyien, el seu fill primogènit don Jaume, assenyalant com hereu, si moria aquest sense successió, el seu fill don Joan, passant aleshores la baronia d'Entença a la seva filla dona Elionor. — Ordena que si morís el testador sense successió, tornin els seus

béns a don Martí, rei d'Aragó, amb les condicions que s'expressen. — Balaguer, 20 de maig de 1408, davant de Pere Cerdà. — Testaments reials, sac R. núm. 93."

Es veu clar que només és un extracte i acompanya la transcripció el mot "Falta", que indica la pèrdua de tant important document. En una nota prologal s'explica que: "Per jutjar útils les notícies que donen, no s'han omès els extractes dels documents perduts o que puguin trobar-se encara en la part no catalogada de l'Arxiu Reial."

No és d'estranyar que falti a l'Arxiu de la Corona d'Aragó el testament del comte Pere d'Urgell, sobretot si recordem que el nou rei de Casp Ferran d'Antequera, manà, en una carta del 31 de gener de 1414, tres mesos justos després de la rendició del comte Jaume, al notari balaguerí Pere Cerdà perquè l'hi portés personalment. Posat que els béns del comte Pere foren també confiscats sense excepció ni reserves, ens imaginem fàcilment que el nou monarca no tindria una pressa excessiva per a retornar el document a l'esmentat notari, i, aleshores, aquest extracte podria ésser obra de Pere Cerdà per tal de deixar constància dels seus punts essencials.

Si examinem aquesta peça històrica, no podem dubtar de la seva més rigorosa autenticitat. En primer lloc perquè el nom del notari balaguerí figura també en molts altres documents i, per tant, la seva existència és provada. I, després, perquè tot ell és d'una lògica evident. Atorga al seu fill Jaume el comtat d'Urgell i el vescomtat d'Àger; al seu fill Joan la baronia d'Entença, que li havia pervingut del seu avi el rei Alfons el Benigne, casat amb Teresa d'Entença; assenjala els recursos de què gaudiria la seva esposa i anomena les viles de Castelló de Farfanya i d'Algerri, és a dir, dos llocs que ja figuren implícitament en els capítols matrimonials del seu fill Jaume i la infanta Isabel, que es formalitzaren a Barcelona el dia 18 de juliol de 1405, on el comte Pere es reservava, per a poder-ne disposar a favor de la comtessa Margarida, dos castells i viles del comtat que ell escolliria mentre

no fossin Balaguer ni Agramunt. Era natural, doncs, que el comte Pere d'Urgell, abans de morir, indiqués aquests llocs; més encara, era indispensable que ho fes.

Aquesta primera referència de Joan, germà de Jaume el Dissortat, resulta indubtable. Es tractava, en veritat, d'un germà més petit i eren, tots dos, els únics fills barons que restaven al comte Pere.

La segona referència del germà Joan la trobem en una carta de Jaume, ja comte d'Urgell, que escriu al rei Martí des de Saragossa, on havia anat per encàrrec reial a jurar els furs i privilegis com a lloctinent general del regne d'Aragó. La carta porta la data de 14 de maig de 1410, gairebé dos anys després de la mort del seu pare el comte Pere (juny de 1408).

En aquesta carta hi llegim aquests mots: "... i jo veient això vaig fer venir el meu germà, que era als Frares menors...". No podem dubtar que es tractava del seu germà Joan, bé que no figura cap nom, perquè no n'hi havia d'altre. No passarien encara quinze dies després d'escrita la carta, que el rei Martí moriria al convent de Vallonzella de Barcelona (31 de maig de 1410).

Una altra referència d'aquest germà Joan correspon a la data del 21 de juny de 1410. Aquest dia, trobant-se al lloc d'Almúnia, a Aragó, en companyia del comte Joan de Cardona, d'Andreu de Baruteli i de Tristany de Luça, llicenciat en lleis i canceller del seu germà el comte Jaume, ratificà la venda que havia fet el seu germà de la vila de Granollers al magnífic Ramon de Torrelles.

Tot això ens porta a pensar que el germà Joan veié la defunció del rei, i que la seva mort ocorreria un cop entrats ja en ple període de l'interregne. Ens ho confirma una nova referència que trobem en la sessió del Parlament de Catalunya del dia 23 de maig de 1411, on figura ben clarament el seu nom. Joan, doncs, vivia encara un any després de la carta que Jaume d'Urgell escriví a Martí l'Humà des de Saragossa, i un any abans de la proclamació a Casp del primer rei dels Trastàmara.

De l'acta de la sessió del Parlament es dedueix que Bernat de Gallach, per manament de la reina vídua Violant, protesta i demana que es foragiti d'allí "persones qui han acostumat en aquell entrevenir si donchs no en los casos on se practicara de algun interès lur propi: et jatsia en la dita cèdula e altres offertes per lo dit Bernat de Gallach se allegue que alguns qui són procuradors de la senyora comtessa Durgell major de dies e de don Johan frare del comte Durgell e altres qui són domèstichs e vassalls del dit comte qui pretén haver dret a la successió del regne Daragó entrevenen en lo dit parlament e que n deuen ésser foragitats..." (Doc. 117, tom 16, fol. 695).

Faltava més d'un any, encara, per a la proclamació del nou rei a Casp, però les possibilitats del comte Jaume havien ja disminuït força, a jutjar per aquest llenguatge obertament agressiu contra la seva família que s'usava al Parlament, malgrat ésser fet per manament de Violant de Bar, vídua del rei Joan I i la seva gran i acarissada enemiga. Podem deduir-ne que les Corts Catalanes, dominades per l'oligarquia barcelonina de Guerau Alemany de Cervelló, Ferrer de Gualbes, Fiveller, Desplà, etc., es mostraven cada vegada més oposades al desig del jove comte d'Urgell d'obtenir la Corona.

Ignorem la data de la mort de Joan, germà del darrer comte d'Urgell, i podem només situar-la després del 23 de maig de 1411. ¿Vivia encara quan fou pronunciada la sentència de Casp, el 28 de juny de 1412? Allò que sembla cert és que ja no existia l'any 1413, l'època de la rebel·lió del comte Jaume d'Urgell i del setge de Balaguer. Si no hagués mort ja, és probable que el seu nom hauria aparegut sovint enmig de la immensa paperassa que es conserva sobre aquests fatídics fets, sobretot perquè, en confiscar el nou rei tots els béns del comte d'Urgell i de la seva família, hauria confiscat també, naturalment, els del germà Joan, i molt més encara tractant-se d'un fill baró del comte Pere d'Urgell, que hauria

pogut convertir-se en un nou pretendent a la Corona. Les viles i llocs de la baronia d'Entença foren ocupats pel rei ja durant el setge de Balaguer, i el nom del senyor d'aquests dominis no apareix enlloc.

Sabem solament que, en morir, comptava catorze anys, més o menys; que fou sepultat a l'església de Balaguer de Nostra Senyora d'Almatar (l'actual Santuari del Sant Crist), en el mateix taüt que el seu pare, el comte Pere; i ho hem de creure així perquè l'historiador Dídac Monfar (II, 625) diu ben clarament: "Els he vist tots dos sencers." Monfar fou nomenat arxiver del Reial Arxiu de Barcelona l'any 1641, i morí a Terrassa l'any 1652.

No hem trobat cap altre indicati d'aquest Joan, germà de Jaume el Dissortat, però és possible que n'hi hagi d'altres enmig l'abundant documentació que ha restat d'aquella època, i que existeix a l'Arxiu de la Corona d'Aragó i en algun altre indret, sobretot perquè no s'ha acabat encara de catalogar tots els lligalls, sacs i carpetes que contenen papers pertanyents als segles passats. Esperem, doncs, que la sort acompanyarà un dia algun investigador i serà possible de completar la vida d'aquest important personatge, que fou l'únic germà baró que li restava al darrer comte Jaume d'Urgell el Dissortat durant els últims anys de l'existència de la poderosa casa d'Urgell.